

Vanessa Bretxa, Llorenç Comajoan-Colomé i F. Xavier Vila, *Les veus del professorat: L'ensenyament i la gestió de les llengües a secundària*, Barcelona, Horsori, 2017, 161 p., ISBN 978-84-15212-54-6.

No hi deu haver cap fenomen humà que no sigui calidoscòpic, polièdric o com se'n digui, és a dir, que no tingui infinites perspectives. El llibre objecte d'aquesta ressenya s'acosta a la gestió de les llengües a la secundària amb un esperit també una mica calidoscòpic. El seu objectiu principal és escoltar «les veus dels docents no només per identificar les seves necessitats, sinó també per saber com viuen la gestió (socio) lingüística de les llengües, quins obstacles tenen, quines necessitats detecten, i quins èxits i quins reptes identifiquen» (p. 10). Evidentment, el professorat és el col·lectiu amb més criteri per a descriure i avaluar la situació de les llengües als instituts: en són testimonis quotidians de primera línia. Alhora, però, hi estan tan directament implicats i hi tenen tanta proximitat que no és estrany detectar-hi falta de perspectiva. Com passa tan sovint amb la història, no sempre aquell que «hi era» té un punt de vista més precís: és allò de l'arbre que no deixa veure el bosc. Això no vol dir que els qui «hi eren» no siguin imprescindibles per a comprendre què hi va passar, o en aquest cas, què hi passa, i no és tan estrany que, pel que fa a l'ensenyament, justament es negligessin aquestes veus, com ja s'assenyala a la introducció.

Els autors, doncs, recullen una sèrie de testimonis fruit d'una quarantena d'entrevistes obertes dirigides (en annex se'n recull el guió), fetes a professionals de tretze instituts catalans que pertanyen a grans trets a tres zones: la conurbació barcelonina (Sant Joan Despí i Sant Just Desvern), l'àrea metropolitana (Mataró) i una ciutat de la Catalunya central (Manlleu). Es tracta d'un treball qualitatiu, de manera que no pretén tenir pretensions de representativitat. Tanmateix, l'estudi subratlla que la composició lingüística dels centres escollits s'assembla molt a la general catalana, de manera que, si més no, podem suposar que planteja qüestions que probablement són recurrents arreu de la secundària de Catalunya.

Una part important del llibre el formen les transcripcions parcials i escollides d'aquests testimonis, i d'aquí la impressió calidoscòpica que transmet: es construeix una mena de trencadís format per peces a vegades molt contrastades o fins i tot contradictòries. S'agraeix, per cert, l'opció per una transcripció simplificada, que esporga les citacions «de les marques d'oralitat, [...] les repeticions, les frases truncades, etc.» (p. 15), cosa que en facilita molt la lectura i la comprensió. A vegades una transcripció formalment gaire rigorosa, plena de símbols poc intuïtius, és contraproductiu. Al meu parer, ni tan sols caldria marcar algunes formes no normatives: ja s'entén que som davant d'expressions orals espontànies.

Ara bé, que els testimonis directes siguin un element essencial de l'estudi (i l'objectiu principal declarat) no vol dir que els autors siguin bàsicament transcriptors. A més de triar què val la pena llegir de les entrevistes (i això sol ja és tot un programa implícit), el llibre endreça les qüestions plantejades pels docents en vuit àrees que corresponen als vuit capítols.

El primer capítol es pregunta sobre la sensació de societat canviant que tenen els docents. A partir de les entrevistes, es proposen quatre grans motors de canvi: la immigració i la crisi; l'impacte de les noves tecnologies; el canvi en el model educatiu, i el canvi en les actituds de les famílies. En la primera qüestió es planteja una idea molt interessant: la tendència a la guetització té més elements relacionats amb la desigualtat econòmica que amb la cultural o l'origen, i es produeix perquè compta amb la complicitat tant de famílies com d'escoles concertades. Quant a les TIC, és habitual atribuir-los alguna responsabilitat en la suposada davallada de la cultura de l'esforç. Els canvis en el model educatiu més subratllats tenen a veure amb la introducció de l'anomenada «reforma», fruit de la LOGSE de 1990. Pel que fa a les famílies, d'una banda s'impliquen més, de l'altra sobreprotegeixen i no impulsen l'autonomia dels estudiants.

La segona àrea considerada és la diversitat lingüística als centres. Cadascun dels capítols té una breu introducció per a situar el lector. En aquest cas els autors fan una síntesi molt il·lustrativa del «model de conjunció en català», el que habitualment i poc rigorosament anomenem «immersió», així com una panoràmica sociolingüística. Les dades que s'ofereixen són força encoratjadores per al català, però es tracta de dades declarades i no pas observades. És interessant la comparació de percentatges de llengua inicial entre població de més de 15 anys i de menys: en aquesta darrera s'observa un augment espectacular de bilingües declarats. Què vol dir això? Que les famílies lingüísticament mixtes català-castellà en els darrers quinze anys bilingüitzen els fills molt més que abans? Sigui com sigui, l'estudi subratlla que l'element clau en els usos lingüístics als centres és el destinatari, més que no pas la llengua inicial. Com ho

veuen els docents? Aquí hi trobem força diversitat i s'hi plantegen qüestions delicades i controvertides. Mentre un docent afirma que «En general i majoritàriament, el català és la llengua del centre» (p. 37), un altre de la mateixa població diu que «només som quatre professors que ens mantenim fidels a la llengua» (p. 399). S'esmenta sovint la norma de convergència cap al castellà i/o la flexibilitat en els usos en funció de la situació. Amb tot, els autors conclouen que «D'acord amb el professorat, el català és la principal llengua de funcionament de les institucions educatives, i és la llengua més normal de relació entre docents i alumnes dins i fora de l'aula. Per contra, el castellà té una amplíssima presència com a llengua d'interrelació entre l'alumnat» (p. 47). Potser aquí hauria estat bé diferenciar una mica: segur que això no és igual a Manlleu que a Sant Joan Despí, ni al centre privat de Sant Just i al públic de Mataró.

El tercer capítol aprofundeix en alguna de les contradiccions que afloren en l'anterior. Tracta de les «esquerdes» del model lingüístic, que sistematitza en tres blocs: l'evitació i el rebuig del català entre alguns alumnes; l'ús del castellà com a llengua vehicular principal per part d'alguns professors, i l'escàs impacte de l'escola en el canvi de normes d'ús. Pel que fa al rebuig, s'apunten sovint raons ideològiques familiars, i no hi ha gens d'acord sobre l'impacte que hi puguin tenir els esdeveniments polítics recents i l'explosió pública de l'independentisme. Quant a l'existència de docents que desobeeixen la llei que fixa el català com a llengua vehicular normal, en general es constata que són minoria i s'evita plantejar-ho com un conflicte. Sobre l'escàs impacte de l'escola en els usos lingüístics, novament es posa sobre la taula la poca efectivitat de la institució en aquest sentit. Novament nombrosos testimonis subratllen la norma de convergència cap al castellà, ben viva per bé que amb indicis d'una certa erosió. I també la disminució dels «discursos favorables a la promoció del català entre l'alumnat» per part dels docents, que els autors atribueixen a «la persistència de la norma de convergència, la irrupció de discursos favorables a la diversitat lingüística durant els darrers anys i el mateix recanvi generacional del col·lectiu» (p. 56).

Què fan els docents per a gestionar aquestes esquerdes? Les estratègies de gestió són l'objecte de la segona part del capítol 3, i es classifiquen en quatre grups: de conscienciació, instrumentals, emocionals, i d'autoritat. Naturalment, estem parlant gairebé exclusivament d'estratègies encaminades a impulsar el català (i aquest és un punt de vista molt present a tot el treball: és clar que l'interès més rellevant dels autors és la preocupació que aquesta llengua no tingui realment el paper predominant que se li suposa, destinat a aconseguir l'equilibri amb el castellà que la legislació li atorga, si més no sobre el paper). En aquesta qüestió, al meu parer l'estudi fa evident una feblesa humana: allò que és realment hegemònic, no marcat, esdevé obligatori i no és qüestionat; allò que, en canvi, no s'imposa tan clarament genera més oposició

explícita. Hi ha docents reticents a parlar de sociolingüística, perquè no se'ls etiqueti com a adoctrinadors. En cap espai monolingüista es plantejaria si imposar l'ús de la llengua hegemònica en tots els àmbits escolars és o no és adequat.

El capítol 4 s'ocupa dels canvis percebuts en les metodologies d'ensenyament de llengües a secundària. L'estudi agrupa les diferents opinions dels docents en quatre aspectes: el canvi a enfocaments més comunicatius, la transversalitat de la llengua, l'agrupament per nivells i el paper de les TIC. Potser la conclusió més rellevant dels autors sigui que no sempre s'han interioritzat i implementat realment els canvis metodològics, i que «persisteixen encara maneres d'ensenyar que podríem titllar de desfasades, en el sentit que se centren excessivament en la forma lingüística i en la presentació unidireccional per part del professor» (p. 80).

El següent capítol explora el coneixement de llengües dels estudiants. Hi ha un acord general que a l'escola s'adquireix competència en català i castellà, i en menor mesura en anglès. Val la pena destacar l'afirmació que «bilingüitzar la totalitat de la població és una fita tan difícil d'aconseguir que a l'Estat espanyol només s'aconsegueix a Catalunya» (p. 84). El desacord és en el nivell d'aquesta competència. Malgrat la valoració positiva del panorama general, en les entrevistes aflora la preocupació per casos que després d'una escolarització completa «no saben parlar en català, no saben llegir en català, no saben escriure en català» (p. 86). També s'observen freqüents mostres d'estandardisme en les opinions del professorat: saber llengua és dominar l'estàndard, a vegades sense fer distincions entre oral i escrit. Per això té sentit la percepció que parlants nadius presenten suposades mancances de vocabulari, o que hi ha una clara evolució negativa. Els autors també afirmen que sovint els docents entenen les llengües inicials al·loglotes com un obstacle, per bé que les cites triades no avalen aquesta opinió. Quant a l'anglès, les opinions solen ser pessimistes. L'estudi identifica quatre àrees problemàtiques: la gran diversitat de nivells de l'alumnat, la del professorat, la diferència de motivació (sovint relacionada amb el nivell sociocultural o econòmic), i l'enfocament metodològic.

Les llengües al·loglotes són l'objecte del capítol 6. Hi afloren dues grans idees: el respecte general dels docents, que les consideren una riquesa (opinió que els autors assenyalen com a no gaire comuna: «arreu del món desenvolupat, és força freqüent la idea que les llengües d'origen són un llast per a la integració», p. 104), i la constatació de la poca presència efectiva d'aquestes llengües a l'entorn escolar, on com a molt es visibilitzen de manera mol episòdica i simbòlica. Molt interessant resulta l'opinió d'un docent de Manlleu segons el qual els amazigoparlants solen ser més receptius a l'aprenentatge del català que els alumnes d'altres orígens, suposadament perquè estableixen un paral·lelisme entre ambdues situacions sociolingüístiques. Cal destacar

també el gran consens sobre la valoració altament positiva de l'experiència de les aules d'acollida.

El capítol setè està dedicat a la formació del professorat. La primera constatació és que els docents de secundària perceben la seva formació d'especialistes com a bona, però en canvi se senten molt mancats de formació pedagògica. I no pas —o no només— perquè no n'hagin rebut poca o molta, sinó perquè perceben un divorci entre teoria i pràctica docent. Els autors de l'estudi seleccionen tres àrees concretes d'especial manca formativa pel que fa a la gestió de llengües: el tractament de la diversitat lingüística, la didàctica de la llengua aplicada a l'aula i la necessitat de millorar el nivell d'anglès.

El darrer capítol abans de les conclusions fa èmfasi en el que els autors anomenen la «tríada inevitable»: llengua, escola i política. És evident que l'ensenyament en general és una qüestió política, i una qüestió d'estat, de primera importància. Segons l'opinió de la majoria dels docents, l'escola catalana és molt prudent pel que fa a l'expressió de continguts polítics explícits entorn de la llengua. Hi ha un gran consens entre els ensenyants sobre el model de conjunció, i creuen que els casos de rebuig en l'entorn social són mínims, encara que tinguin a vegades molt de ressò.

Les darreres pàgines del llibre es dediquen a una breu síntesi de les idees més recurrents i un epíleg (a més de les referències bibliogràfiques i els apèndixs). En destacaria dues conclusions: la primera, que «no cal dir que el fet de treballar en el que podríem denominar la primera línia de foc no és cap garantia de posseir la veritat absoluta, però sí que sembla obvi que tant per als gestors com per als mateixos docents resulta pertinent conèixer l'opinió dels professionals de primera mà» (p. 141). La segona, que, segons els autors, «les entrevistes estan molt lluny de subscriure els discursos apocalíptics que, sovint basats en anècdotes i mostres molt esbiaixades, presenten el català com una llengua en extinció a secundària» (p. 142). Potser hauria estat il·lustrativa alguna referència concreta d'aquests discursos. L'epíleg és una declaració de posició dels autors que posa en evidència la complexitat del col·lectiu docent, que no té res a veure amb determinades imatges interessades d'una mena de bloc homogeni, dogmàtic i polititzat (en el sentit més despectiu del terme), sinó més aviat al contrari: demostra una gran diversitat interna, un alt grau de reflexió i de crítica (sovint auto-crítica) i una enorme voluntat de professionalitat.

En resum, crec que es tracta d'un llibre molt valuós, primer pel punt de partida: fer sentir la veu dels docents (encara que sigui «filtrada» per la tria i l'ordenació i categorització de temes i problemes). I, després, per la feina dels autors de comentari, aclariment i sistematització, sense un excessiu intervencionisme. És molt difícil endreçar discursos tan complexos i no acabar fent-s'ho venir bé només per a abonar les

pròpies tesis. La meva crítica, en tot cas, seria triple. La primera, que a vegades (no pas sempre) hauria agraït una diferenciació més clara entre el que opinen els autors, tots tres especialistes en sociolingüística educativa i per tant òbviament molt ben informats i amb sòlides posicions, i el que opinen els testimonis. La segona, que determinades qüestions haurien guanyat en claredat si s'hagués diferenciat més des de quin entorn sociolingüístic parlaven els docents: no és el mateix a Mataró que a Manlleu (i cal dir que en certs casos això sí que queda clar). La tercera, molt subjectiva, que a vegades em sembla detectar, pel que fa a la situació del català, una certa tendència a donar per bo el que podria semblar més desig que percepció.

En conclusió, *Les veus del professorat* és un estudi fonamental per a posar-nos a discutir sobre la gestió lingüística a l'ensenyament, amb bones pistes fornides pels testimonis. I això tant en el sentit de comprendre què passa com de detectar llocs comuns habituals de cara a una crítica fonamentada dels discursos dels docents des de la lingüística.

PERE COMELLAS CASANOVA
Universitat de Barcelona
perecomellas@ub.edu
ORCID 0000-0002-9359-8210